

„Wiślica we wczesnym średniowieczu w świetle badań archeologicznych.”

W Wiślicy znajduje się osiem stanowisk archeologicznych. Są to dwa wczesnośredniowieczne grodziska („Regia”, gdzie odkryto romańską zabudowę palatinalną oraz „Grodzisko”); kolegiata gotycka wraz cmentarzyskiem i relikiami dwóch kościołów romańskich, gdzie odstonięto jeden z najcenniejszych zabytków sztuki romańskiej w Polsce – „Płytę Orantów”; stanowisko przy ul. Batalionów Chłopskich i na Placu Solnym, obejmujące fundamenty jednonawowego kościółka z przybudówką i tzw. misę chrzcielną oraz relikty wczesnośredniowiecznej i średniowiecznej osady; relikty kościoła św. Marcina wraz z otaczającym go cmentarzyskiem; stanowisko „Mury Miejskie”, w skład którego wchodziły założone w poszukiwaniu murów miejskich Kazimierza Wielkiego wykopy w dwunastu punktach na terenie miejscowości; relikty XVII – wiecznego kościoła św. Ducha oraz Dom Długosza. Do tego dużego kompleksu osadniczego należy również zaliczyć wczesnośredniowieczne cmentarzysko odkryte we wsi Gorystawice.

Szeroko zakrojone badania archeologiczne w Wiślicy prowadzono w latach 1949-1978 oraz 1994-1998. Ponadto badania weryfikacyjne lub ratownicze wykonano w 1979 r. (odwierty na stanowisku przy ul. Batalionów Chłopskich), w 1980 r. (wstępne badania weryfikacyjne muru na „Grodzisku”), w sierpniu 2000 r. (badania sondażowo-weryfikacyjne przy kościele pw. św. Mikołaja), w 2003 r. (badania ratownicze przy Kolegiacie) oraz w 2006 r. (badania ratownicze na „Regii”). W poniższej pracy podjęto próbę opracowania dostępnych jeszcze zabytków ruchomych oraz pozostałej po badaniach dokumentacji, a także zestawienia ze sobą wyników badań z całej Wiślicy oraz z pobliskich Gorystawic. Tym samym zebrano w jednym miejscu i podsumowano dzisiejszy stan badań oraz ustalono na podstawie analizy źródeł archeologicznych ramy chronologiczne poszczególnych stanowisk oraz wskazano zagadnienia niemożliwe do rozwiązania bez kolejnych prac wykopaliskowych.

W Wiślicy znajdują się dwa wczesnośredniowieczne grodziska. Jedno z nich, tzw. „Grodzisko” lub grodzisko „na łąkach”, położone jest w starorzeczu Nidy. Drugie, określane w literaturze przedmiotu jako „kulminacja”, „Regia” lub „zamek”, położone jest w północno-zachodniej części wyspy miejskiej, na jej najwyższym miejscu. Niestety podstawy datowania kolejnych faz funkcjonowania tych obiektów mają wątpliwe podstawy. Oba powstały zapewne w wieku X (przypuszczalnie w 2. poł. tego stulecia). W wypadku grodu na „Regii” nie możemy wskazać momentu budowy, natomiast jego zniszczenie należy umieszczać najpewniej w 3 ćw. X w. lub niedługo później. „Grodzisko” powstało zapewne dopiero po jego zniszczeniu, w 2. poł. X w. lub nawet na przełomie X i XI w. Funkcjonowało ono do końca XI lub do 1. poł. XII w. Po jego zniszczeniu główny ośrodek władzy był już związany z „Regią”. Kolejne wykorzystanie „Grodziska” można bowiem łączyć dopiero z okresem walk Władysława Łokietka o Małopolskę na przełomie XIII i XIV w. Siedziba książęca z czasów panowania Henryka Sandomierskiego i Kazimierza Sprawiedliwego oraz gród kasztelański wzmiankowany w XIII w. należy zatem lokalizować na kulminacji wyspy miejskiej.

Poza terenem dwóch grodów ślady wczesnośredniowiecznego osadnictwa odkryto w trakcie badań przy ul. Batalionów Chłopskich. Ponadto pojedyncze ślady osadnictwa, datowane na okres wczesnego średniowiecza, zostały przebadane w trzech wykopach założonych podczas poszukiwań Murów Miejskich: w dwóch w południowo-wschodniej części Wiślicy, po północnej i południowej stronie ul. Kilińskiego (w rejonie kościoła pw. św. Marcina) oraz w jednym w południowo – zachodniej części kulminacji wyspy miejskiej. Jest to jednak z całą pewnością niepełny i wrywkowy obraz, który nie odzwierciedla rzeczywistego zasięgu wczesnośredniowiecznego osadnictwa w Wiślicy.

Badania wykopaliskowe w Wiślicy doprowadziły do odkrycia relików romańskiej architektury w liczbie niespotykanej w innych ośrodkach Małopolski (poza Krakowem i Sandomierzem). We wczesnośredniowiecznym ośrodku znajdowały się cztery budowle na „Regii” (dwa budynki, zinterpretowane jako palatia, oraz dwie rotundy), kościół, którego fundamenty odkryto

przy ul. Batalionów Chłopskich, kolejno po sobie następujące kościoły romańskie I i II oraz kościół pw. św. Marcina, którego wczesnośredniowieczna forma nie została uchwycona w trakcie badań wykopaliskowych. Nie można też zapominać o dwóch budowlach, których metryki nie można określić: w rejonie obecnej zekrystii przy kolegiacie oraz na miejscu rotundy konchowej na „Regii”.

Na terenie miasta można wskazać cztery obszary służące w okresie wczesnego średniowiecza za miejsce grzebalne, w przyległych od północy Gorysławicach jeszcze jedno. Wszystkie te cmentarzyska należą do grupy płaskich, rzędowych nekropoli szkieletowych. Najstarszą nekropolą kompleksu osadniczego w Wiślicy jest najprawdopodobniej cmentarzysko w Gorysławicach (2 poł. XI – początek XII w.). Zapewne niewiele później, bo na przełomie XI i XII w. (a być może już w 2. poł. XI w.) powstały dwie kolejne nekropole: przy ul. Batalionów Chłopskich i przy kościele pw. św. Marcina. Nekropola przy rotundzie konchowej na „Regii” jest kolejną której powstanie można łączyć z końcem XI lub XII w. W wieku XII funkcjonował też cmentarz przy kościele romańskim I (który użytkowano nadal po powstaniu kościoła romańskiego II i gotyckiej kolegiaty). Najmłodsza nekropola wiślicką związaną z okresem wczesnego średniowiecza jest zapewne młodszy cmentarz na „Regii”, którego chronologia może być niestety określona tylko w szerokim przedziale XII-XIV w. Położenie cmentarzyska w Gorysławicach, brak na jej terenie świątyni, bogate wyposażenie pochówków, duża liczba odkrytych monet oraz inne uchwycone przejawy zwyczajów pogańskich, mogą wskazywać, że to właśnie to miejsce było najstarszym chrześcijańskim cmentarzem Wiślicy. Nekropola przy kościele pw. św. Mikołaja (?) i przy kościele romańskim I miała niewątpliwie elitarny charakter. Tu spotykane są groby wewnątrz świątyni, groby w sarkofagach kamiennych i nakryte płytami kamiennymi. Cmentarzysko przy rotundzie wielokonchowej na „Regii” charakteryzuje się natomiast niespotykanym rozplanowaniem – koncentrycznie wokół świątyni, konstrukcjami kamiennymi grobów oraz zupełnym brakiem wyposażenia zmarłych.

Przedstawione w niniejszej rozprawie dzieje Wiślicy obejmują jedynie fragment okresu świetności tego ośrodka, który rozwijał się prężnie w czasie panowania ostatnich Piastów. Przemiany Wiślicy na przełomie XIII i XIV oraz w XIV wieku, działalność biskupa Jana Muskaty, Władysława Łokietka oraz przebudowa miasta w trakcie panowania Kazimierza Wielkiego wybiegają już jednak poza ramy tego opracowania.